Egedy Gergely:
A különbéke esélyei: London és Bécs közeledési kísérletei az első világháborúban

Az Osztrák–Magyar Monarchiát a lehető súlyosabb büntetés érte az első világháború végén: nem pusztán megcsonkították, hanem önálló politikai entitásként meg is semmisítették.[1] Vajon törvényszerű volt-e ez? Az alábbi tanulmány e régóta elemzett kérdés megválaszolásához kíván adalékkal szolgálni, Nagy-Britannia kormányának a Monarchiához fűződő kapcsolatát vizsgálva. Még pontosabban: a szerző a „megtartás vagy felszámolás?" dilemmáját a világháború két utolsó évében a szigetország kormányzatát irányító Lloyd George személyes szerepét középpontba állítva elemzi. A munka célja tehát egyértelműen szerényebb, mint ha a két európai hatalom kapcsolatrendszerének a teljes körű elemzésére vállalkozna. Ismeretes, hogy Lloyd George 1916 decemberében kapott kormányfői megbízatást V. György királytól, a személyes tevékenysége azonban mégsem azonosítható teljesen „a brit külpolitika" irányvonalával.[2] A nemzetközi kapcsolatok elméletének körében végzett kutatások meggyőzően bizonyítják, hogy egy ország külpolitikája mindig számos – egymással is ütköző – döntés következményeként alakul ki, amelyben a racionális megfontolások mellett erősen szubjektív szempontok és partikuláris érdekek is közrejátszanak.[3] Lloyd George elképzeléseinek és lépéseinek a megvizsgálása azonban ennek figyelembe vételével is számot tarthat az érdeklődésre, hiszen egy olyan emberről van szó, aki pozíciójánál és tekintélyénél fogva egyaránt fontos szerepet játszott a brit politika alakításában.

E sorok szerzője Lloyd George meglehetősen terjedelmes, mintegy kétezer oldalas, a hazai szakirodalomban eddig nemigen vizsgált visszaemlékezéseinek a feldolgozása alapján törekszik annak a megválaszolására, hogy a neves államférfi kormányfőként milyen szerepet játszott az Osztrák–Magyar Monarchiával kapcsolatban. Ő kollégáinak többségénél később döntött úgy, hogy megírja memoárját, ezt csak a harmincas évek első felében tette meg. Az első kiadás hat kötete 1933 és 1936 között jelent meg. Az alábbiakban az első kiadással kapcsolatos olvasói észrevételekre is reflektáló, két kötetbe szerkesztett kiadást használtam, amely 1936–1938-ban jött ki.[4] Szem előtt tartva Pritz Pál figyelmeztetését, hogy a történész sosem felejtheti: az emlékirat nem csak fontos, hanem egyúttal veszélyes forrás is… Nem csak azért, mert szerzőjének a „*megélt tudása* csakis *töredezett* lehet", hanem azért is, mert mindenfajta

[1] A tanulmány az ELTE BTK 2014 májusában rendezett első világháborús konferenciájára készített anyag jelentős mértékben kibővített, további forrásokat is bevonó változata.

[2] A britek háborús céljainak az alakulásához lásd ROTHWELL, Victor H.: British *War Aims and Peace Diplomacy, 1914–1918.* Oxford, Clarendon Press, 1971.

[3] Részletesebben lásd EGEDY Gergely: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe.* [2. kiadás] Budapest, HVGORAC, 2011: 94–101.

[4] LLOYD GEORGE, David: *War Memoirs*. I–II. London, Odhams Press, 1936–1938.

emlékiratban tudatos torzításokkal is szembe kellhet néznünk.[5] A tanulmány ezért építeni kíván más forrásra és a mérvadó diplomáciatörténeti feldolgozásokra is, kontrollálandó és kiegészítendő Lloyd George állításait.

A vizsgálódás középpontjában azok a titkos tárgyalások állnak, amelyek az antant és a Monarchia közötti különbékére irányultak, s amelyek a túlélés esélyét jelenthették volna a dunai birodalom számára. Bátran állíthatjuk: a brit miniszterelnök igen nagy jelentőséget tulajdonított ezeknek az erőfeszítéseknek – emlékirata viszont, amely elsődlegesen a brit olvasóközönség számára készült, ehhez képest már csekélyebb figyelmet fordít Ausztria–Magyarország ügyeire. Annyi információt azonban mindenképp találunk benne, amennyi lehetővé teszi Lloyd George tevékenységének és felfogásának a rekonstruálását, s ezzel a Nagy-Britannia világháborús szerepével foglalkozó hazai szakirodalom gazdagítását.

Az együttműködés hagyománya

Nagy-Britannia évszázadokon át az európai erőegyensúly nélkülözhetetlen elemének tartotta Ausztriát, s ezért a két hatalom kapcsolatai, ha nem is túl szorosak, de szívélyesek voltak. Ezért utasította el Palmerston külügyminiszter az 1848–1849-es szabadságharcban Kossuthék támogatását Béccsel szemben – s ugyanebből kiindulva üdvözölte London az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést is, mert abban a dunai monarchia belső stabilizálódását és megerősödését látta.[6] Bár a XIX. század utolsó negyedére a kiéleződő balkáni helyzet bizonyos fokig megterhelte London és Bécs kapcsolatait, a bécsi brit nagykövet még 1893-ban is arról beszélt, hogy a Monarchia Nagy-Britannia „természetes szövetségese”.[7] Bosznia-Hercegovina 1908-as annexióját igen rossz néven vették ugyan Londonban, de a jó kapcsolatot még ez sem rontotta el.[8] Sir Edward Grey brit külügyminiszter rugalmasan tudomásul vette, hogy Ausztria–Magyarország Németország szövetségese: nem kísérletezett a Monarchia leválasztásával, sőt, a *status quo* elfogadásának a jegyében a balkáni szlávok orosz-barát, Monarchia-ellenes törekvéseit sem támogatta. A szarajevói merénylet után Grey a bécsi és a belgrádi kormányt egyaránt igyekezett „lehűteni”, a konfliktus elkerülésére

[5] PRITZ Pál: *Bevezető.* In: HORVÁTH Jenő – PRITZ Pál (szerk.): *Emlékirat és történelem (A VII. Hungarológiai Kongresszus anyaga).* Budapest, Magyar Történelmi Társulat – Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2012: 9.,11.

[6] Pulszky Ferenc szerint Palmerston kijelentette neki: „Ausztria oly hatalom, amelyet fel kellene találni, ha nem léteznék már, mint európai szükségességet, s Angolországnak a szövetségesét keleten.” Idézi HERMANN Róbert: *1849. február 28. Pulszky Ferenc Londonba érkezik.* In: Rubicon, http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/1849_februar_28_pulszky_ferenc_londonba_erkezik/.

[7] TAYLOR, Alan. J. P.: *The Struggle for Mastery in Europe, 1848–1918.* Oxford, Clarendon Press, 1954: 342.

[8] A brit és az osztrák–magyar kapcsolatoknak a világháborút megelőző évtizedéhez ld. PRIBRAM, Alfred*: Austria-Hungary and Great Britain, 1908-1914.* London, Oxford University Press, 1951.

biztatva mindkét felet. Tükrözi e külpolitikai hagyomány szilárdságát, hogy a Monarchia utolsó londoni nagykövete, Albert Mensdorff gróf még azt követően is bizakodott a két hatalom közötti hadiállapot elkerülésében, hogy Németországnak már hadat üzent Nagy-Britannia… Berchtold közös külügyminiszter pedig e szavakkal búcsúztatta a britek utolsó bécsi nagykövetétét, Sir Maurice de Bunsent: „Abszurd dolog, hogy két olyan jó barát, mint Anglia és Ausztria, hadiállapotba kerüljön egymással”.[9]

Kicsit sarkítva azt mondhatjuk, hogy a háború kitörését követően a brit külpolitikai gondolkodásban a Monarchiával kapcsolatban két megközelítés alakult ki. Az egyik álláspontot a Habsburg Birodalommal szemben régóta mély ellenérzéseket tápláló Robert W. Seton-Watson oxfordi professzornak és H. Wickham Steednek, a *The Times* bécsi tudósítójának a köre képviselte. Az általuk képviselt orientációt tükrözte az a jelentés, amelyet 1916 augusztusában William Tyrrell és Robert Paget készített a területi kérdések majdani rendezéséről, a Monarchia feldarabolását javasolva.[10] Seton-Watson és Steed alapította meg 1916 októberében emigráns cseh politikusok, mindenekelőtt Thomas Masaryk bevonásával a *New Europe* című folyóiratot; e köré egy befolyásos csoport szerveződött a dunai birodalom felszámolásának a szándékával.[11] A roppant sikeres propagandát kifejtő *New Europe* - körnek a későbbiekben sikerült kulcspozíciókat szereznie a Foreign Office-ban, amely így egyre inkább azok szócsövévé vált, akik a Monarchiában a szláv népek börtönét és egy elavult, politikai létjogosultságát elveszített történelmi képződményt láttak.[12]

Joggal emeli ki azonban Jeszenszky Géza, „létezett a háborús Angliában egy intellektuálisan rendkívül erős és Steednél jóval előrelátóbb irányzat, amely számolt a nacionalista kisállamokkal kapcsolatban várható nemzetközi és belső problémákkal, és ezért a Monarchia felosztása helyett azt egy demokratikus föderációvá akarta átalakítani”.[13] A „föderációs” alternatíva hívei a Monarchia megőrzését hasznosnak, sőt szükségesnek találták. E felfogás, amely több ponton kapcsolódott az angol–osztrák

[9] Idézi FEST, Wilfried: *Peace or Partition. The Habsburg Monarchy and British Policy, 1914–1918.* London: George Prior, 1978: 11.

[10] A Tyrrell–Paget memorandumhoz lásd a Trianonnal kapcsolatos brit források feltárásában úttörő szerepet játszó Arday Lajos monográfiáját: ARDAY Lajos: *Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában, 1918–1919.* Budapest, General Press, 2009: 29. E memorandum leszögezi: „ha szabad kezet adunk a nemzetiségeknek, a Kettős Monarchiát, amely jelenlegi összetételében egyenes tagadása ennek az elvnek, szét kell zúzni.”

[11] A *New Europe*-kör tevékenysége jól feldolgozott a hazai szakirodalomban, ezért e helyütt részletekbe nem bocsátkoznék. Ld.: JESZENSZKY Géza: *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában, 1849–1918.* Budapest, Magyar Szemle Könyvek, 1994. [2. kiadás], 219–293, valamint JESZENSZKY Géza: *A történelmi Magyarország egyik sírásója, H. W. Steed.* In: HORVÁTH – PRITZ 2012: 18–34. Ld. még MAGYARICS Tamás: *Nagy-Britannia Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig.* In: Grotius, http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=RHIXRV, 2007: 3–6.

[12] A legellenségesebb pedig az Információs Hivatal Hírszerző Ügyosztálya (Intelligence Bureau of the Department of Information) volt, amelyet Lord Gleichen vezetett, olyan munkatársakkal, mint Lewis Namier és a Leeper-testvérek – valamennyien Steed szövetségesei és a Monarchia felszámolásának a hívei voltak.

[13] JESZENSZKY 2012: 33.

együttműködés fentebb körvonalazott történelmi hagyományához, érdemben 1917 elejétől, a Monarchia politikai irányvonalának a módosulásával erősödött meg. A London és Bécs viszonyát elemző alapos monográfiájában Fest hangsúlyozza is, hogy ekkortól kezdve „elszánt küzdelem zajlott a közvélemény szimpátiájának a megnyeréséért" a dunai birodalom megsemmisítésének és megtartásának a hívei között.[14] Zeman is kiemeli, hogy Bécs új, békepárti orientációja 1917-től jelentős fordulatot hozott a Monarchiáról való brit gondolkodásban.[15]

Tény, hogy 1916 decemberében, amikor Lloyd George-ot kormányfővé nevezték ki, Nagy-Britannia még semmilyen módon nem kötelezte el magát sem a Monarchia szétrombolása, sem pedig a megőrzése mellett. Találóan írja Calder, hogy Paget és Tyrrell sem érvelt volna oly hevesen a birodalom felszámolása mellett, ha az már elfogadott álláspont lett volna.[16] Kétségtelen, hogy a háború első két évében Seton-Watson és Steed köre a Foreign Office számos befolyásos tisztviselőjét meg tudta győzni, s az 1916 decemberében külügyminiszterré kinevezett Balfour is velük szimpatizált, ám a nemzeti önrendelkezés gondolata még semmiképp sem vált a londoni kormányzat vezérlő elvévé. London nem kívánta előre megkötni a kezét – nem igazán ébredve annak a tudatára, hogy az Olaszországgal, Romániával és Szerbiával kötött titkos megállapodások valójában olyan feltételeket jelentettek, amelyek nagyon beszűkítették a Monarchia mozgásterét.

Kialakult azonban azok tábora is, akik célszerűnek látták a Monarchia megőrzését – s hozzájuk csatlakozott Lloyd George is. Calder ugyan azt írja, hogy 1916 nyarán egy beszélgetésben még ő is azt mondta, egyetért a Monarchia szétszedésével – ennek azonban, még ha el is fogadjuk igaznak az információt, aligha érdemes túlzott jelentőséget tulajdonítani, hiszen akkoriban még egyáltalán nem volt kiérlelt álláspontja a dunai birodalommal kapcsolatban.[17] Mielőtt kormányfő lett, Közép-Európa nem foglalkoztatta – ami persze a brit politikusok nagy többségéről elmondható. Nem állt egyedül azzal sem, hogy a Habsburgok birodalmának a nemzeteiről csak minimális ismeretei voltak – a Calder által említett beszélgetésből az is kiderül például, hogy semmit sem tudott arról, hogy kik a szlovákok vagy a rutének.[18] Lloyd George azonban egész politikai pályafutása során nagyfokú rugalmasságot tanúsított – s így viszonyult a Monarchia jövőjéhez is.[19] Ferenc József halála és a háború-ellenes Károly trónra lépése 1916 végétől felvillantotta azt a perspektívát, hogy

[14] FEST 1978: 88.

[15] ZEMAN, Zbynek A. B.: *A Diplomatic History of the First World War.* London, Weidenfeld and Nicolson, 1971: 352. („The Dual Monarchy was to become, as it had been on serveral occasions in the past, a counter-balance to Germany in central and eastern Europe.")

[16] CALDER, Kenneth*: Britain and the Origins of the New Europe.* Cambridge, Cambridge University Press, 1976: 110.

[17] CALDER 1976: 101. (Calder Lloyd George-nak H. A. Fisherrel folytatott beszélgetését idézi, Fisher feljegyzése alapján.)

[18] CALDER 1976: 101.

[19] Életrajzához lásd MORGAN, Kenneth O.: *Lloyd George.* London, Allen and Unwin, 1971. Rugalmasságához és gyakorlatiasságához lásd még MACMILLAN, Margaret: *Béketeremtők.* Ford. Barna Judit. Budapest, GABO, 2005: 69–71.

a Monarchia eltávolodik Berlintől.[20] Figyelembe véve Oroszország hanyatlásának várható geopolitikai következményeit miniszterelnökként arra az álláspontra helyezkedett, hogy brit szempontból felettébb kívánatos lenne a dunai birodalom leválasztása Németországról. E meggyőződése összekapcsolódott azzal a feltételezéssel, hogy a – megreformált – Monarchia fenntartása jól összeegyeztethető a brit érdekekkel, mert regionális ellensúlya lehet a német világhatalmi ambícióknak. A korabeli brit állásfoglalások vizsgálata egyértelműen igazolja: Nagy-Britannia mindenekelőtt abból a szempontból értékelte a Monarchiát, hogy milyen stratégiai szerep várható tőle, vagyis hogy Németország hosszú távú szövetségese és erőforrás-tartaléka lesz-e, avagy, épp ellenkezőleg, potenciális ellensúlya. S e kérdésben Lloyd George hajlott arra, hogy az utóbbi feltevést fogadja el.[21] Nem valamiféle szubjektív elfogultságból, hanem ebből kiindulva karolta fel tehát Lloyd George az Ausztria–Magyarországgal kötendő különbéke gondolatát, méghozzá meglehetősen következetesen.[22]

E felfogást képviselte a Háborús Kabinet több kulcsfigurája is, köztük a „birodalmi imperialistaként" számon tartott Lord Milner és Lord Curzon; ők a nemzetközi stabilitás szempontjait fontosabbnak tartották a különféle nemzeti törekvéseknél. Hasonlóan gondolkodott a miniszterelnök szűk belső köréhez tartozó Jan Smuts, Maurice Hankey és Leopold Stennet Amery, hogy csak néhány jelentősebb személyt emeljünk ki. A Monarchia támogatói közül sokan arról is meg voltak győződve, amint arra az e csoporttal szemben egyébként igencsak kritikus Hanak rámutat, hogy a dunai birodalom felosztására irányuló szándék önmagában is akadályozza a békét.[23] A különbékét Sir William Robertson, a brit vezérkar főnöke is egyértelműen támogatta; ő már 1916 augusztusában kiállt – stratégiai szempontokra hivatkozva –– a Monarchia megőrzése mellett. Gyakran idézett, 1916 augusztus 31-én készített memorandumát a *War Memoirs* I. kötete teljes egészében közli; ebben főként a pánszláv veszélyre utal érvként, hiszen akkoriban Oroszország még terjeszkedő hatalomnak tűnt.[24] Milner bizalmasa, Amery már 1917 tavaszán egy olyan memorandumot készített a Monarchia sorsával kapcsolatban, amely összhangban állt Lloyd George különbékére irányuló

[20] A nemzetközi háttérhez ld. ORMOS Mária – MAJOROS István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren.* Budapest, Osiris, 2003: 237–240.

[21] Lásd HANAK, Harry: *Great Britain and Austria-Hungary During the First World War. (A Study in the Formation of Public Opinion).* London, Oxford University Press, 1962: 274.

[22] A különbékét – a diplomáciai út kudarca esetén – katonai eszközökkel is elérhetőnek tartotta akkor, ha – többször felvetett javaslatának megfelelően – az antant nem a nyugati, hanem az olasz frontra koncentrálná erőit, s így kényszerítené megadásra Bécset. E meggyőződés kifejtéséhez ld. LLOYD GEORGE Vol. II: 1283–1284. („ If Austria were defeated it would lead to a separate peace with that Empire.") Lloyd George katonai terveihez és elképzeléseihez, melyekkel e helyütt nem foglalkozunk, ld. TÓTH Péter András: *Kelet vagy Nyugat? David Lloyd George haditervei és hadicéljai az I. világháború idején.* In: HÁDA Béla – LIGETI Dávid – MAJOROS István –MARUZSA Zoltán – MERÉNYI Krisztina (szerk.): *Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves.* Budapest, ELTE Új-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2010: 643–654.

[23] HANAK 1962: 215.

[24] A Monarchia melletti érveket a memorandum 5. pontja tartalmazza. LLOYD GEORGE Vol. I: 499.

törekvéseivel. Politikai önéletrajzában akkori véleményét így foglalta össze. A német dominancia veszélyének az elhárítása után „jó politikai döntés lehet békét kötni, még ha ez azt is jelenti, hogy a cseheket, a lengyeleket, s románokat és talán a jugoszlávokat az osztrák-német szférában hagyjuk, a függetlenség olyan mértékével, amilyet esetleg biztosítani tudunk a számukra."[25] Jegyezzük meg, hogy sajátos módon a radikálisok köréből is voltak elkötelezett támogatói a Monarchia megőrzésének.[26] A külügyminisztérium vezető tisztségviselőinek a zöme viszont igen elutasítóan viszonyult a Monarchiával való megegyezés gondolatához; számukra csak a szláv népek törekvéseinek a maximális kielégítése és a dunai birodalom felszámolása volt az elfogadható megoldás.

Az első felvonás: Sixtus és Lloyd George

Lloyd George világháborús memoárja az Ausztria-Magyarországhoz fűződő viszony kapcsán mindenekelőtt a különbékével összefüggő titkos tárgyalásokkal foglalkozik. Nem véletlenül, mert, mint a fentebb mondottak érzékeltetni próbálták, brit szempontból ez a kérdés élvezett prioritást, a Monarchia jövőbeli sorsáról alkotott elképzeléseket is nagymértékben befolyásolva. A megbeszélések első fordulóját, amely Sixtus herceg közvetítői tevékenységéhez kapcsolódott, francia vonatkozásban már igen alaposan feldolgozta a történetírás; e tanulmány arra törekszik, hogy a memoár alapján felvázolja Lloyd George „olvasatát".[27] Ezen „olvasat" elkészítéséhez a *War Memoirs* mellett egy másik fontos forrásra is támaszkodtam, magának Sixtus hercegnek Georges de Manteyer által kötetbe szerkesztett feljegyzéseire. Ezeket angolra fordítva már 1921-ben kiadták Londonban is *Austria' Peace Offer, 1916-1917* címmel. Az emlékirat beszámol szerzőjüknek a brit kormányfővel folytatott megbeszéléseiről is.[28] Sokat ígért a titkos tárgyalásokban fontos szerepet játszó

[25] AMERY, Stennet L.: *My Political Life.* Vol. II. *War and Peace, 1914–1929*, London, Hutchinson, 1953: 105. („…it might well be the right policy to make peace, even if it involved leaving the Czechs, Poles, Rumanians and possibly even Yugoslavs, in the Austro-German orbit, with such measure of independence as we might be able to secure for them.") Amery, aki régi barátja volt Lloyd George-nak és aki később külpolitikai tanácsadója is lett, nem ismeretlen a hazai történészek előtt sem, hiszen 1918 októberében magyar szempontból egy igen előnyös, a trianoni határoknál lényegesebb kedvezőbb területi rendezést javasolt.

[26] A Monarchia fenntartása mellett kiálló, Henry Noel Brailsford és Noel Buxton vezette radikálisok véleményét a *Nation* című hetilap képviselte következetesen 1916 második felétől. Ekkorra kiderült, írta a lap egyik vezető publicistája, hogy a Monarchia minden várakozást felülmúlva bebizonyította életképességét, hiszen a hatalmas erőfeszítések ellenére sem roppant össze. Idézi FEST 1978: 92.

[27] GALÁNTAI József: *Az I. világháború.* Budapest, Korona Kiadó, 2000: 392–399. A francia „dimenziót" alaposan bemutatja Fejtő Ferenc magyarul is elérhető kitűnő munkája, a *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért* FEJTŐ Ferenc: *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása.* Budapest, Minerva-Atlantisz, 1990: 172–192., 198–210.

[28] MANTEYER, George de (ed.): *Austria's Peace Offer 1916-1917,* (Authorised translation from the French). London, Constable and Company, 1921.

Ottokar Czernin 1919 nyarán megjelentetett emlékirata is (*Im Weltkriege*), az egykori külügyminiszter azonban – sajnálatos módon – ezekről a tárgyalásokról érdemben semmit sem közölt. A különbékével kapcsolatos elvi fejtegetései viszont így is segítenek a brit törekvések bécsi percepciójának jobb megértésében.[29]

A tárgyalások áttekintését Lloyd George azzal a sokat sejtető megállapítással vezeti be, miszerint a háború „új illusztrációját nyújtotta annak a régi történelmi igazságnak, hogy ha szövetségeseid vannak, éppolyan nehéz méltányos békét kötni, mint egy sikeres háborút megvívni."[30] Talán nem tévedés feltételezni: a brit államférfi azon nehézségekre utalt ezzel, melyek a szigetország diplomáciai mozgásterét a francia és az olasz partner makacssága miatt korlátozták.

Háttérként a memoár utal az Osztrák-Magyar Monarchia súlyos belső nehézségeire, a „*ramshackle*", vagyis a „rozoga" jelzőt alkalmazva ezek kapcsán a dunai birodalom állapotára – mélyebb elemzésbe azonban nem bocsátkozik. Azt viszont hangsúlyozza, hogy a Ferenc József örökébe lépő „liberális és pacifista" Károly felismerte: Németország oldalán a vesztébe rohan birodalma.[31] Kiemeli az ifjú császár hitvesének, a Bourbon-családból származó Zitának a szerepét, „aki egyáltalán nem szerette Poroszországot, és nem táplált ellenséges indulatokat Franciaországgal szemben". A memoár szerzője szerint ő még a férjénél is jobban felismerte a Bécset fenyegető veszélyeket. Érthető tehát, fogalmazódik meg a következtetés, hogy Károly és „intelligens felesége" vágyakozni kezdett egy olyan „győzelem és vereség nélküli mielőbbi béke" után, amely esélyt kínált a birodalom megőrzésére.[32] Az ifjú uralkodót ez indította arra, hogy 1917 elején titkos tárgyalásokat kezdeményezzen az antanttal a béke esélyeinek és feltételeinek a kipuhatolása céljából. Tegyük hozzá: Károly döntéséhez az is hozzájárult, hogy 1917. január 10-én az antant egy olyan választ adott Wilson elnök békejavaslatára, amely a hadicélok között említette „az olaszok, a szlávok, románok és csehszlovákok felszabadítását".[33]

---

[29] CZERNIN, Ottokar: *Im Weltkriege.* Zweite Auflage, Berlin und Wien, Ullstein, 1919. Memoárjában Czernin elismeri, hogy a Monarchia részéről több béketapogatózás is kiindult, de azt állítja, hogy Bécs mindig a szövetségi rendszer egészében gondolkodott. Ami nem fedi a valóságot, még ha az el is mondható, hogy ő maga Károlynál sokkal jobban ragaszkodott a Berlinnel való együttműködéshez. („Unsere verschiedenen Versuche, Friedensfaden anzuknüpfen, galten, soweit sie ihren Ausgangspunt am Ballplatz hatten, stets unseren ganzen Machtegruppe.") CZERNIN 1919: 224.

[30] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1175.

[31] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1175–1176. Károly valóban hatalomra kerülésének első pillanatától fogva ezt az álláspontot képviselte: ezt nem csak nevezetes deklarációja tükrözte, hanem az akkor még külügyminiszter Burián István november 25-i naplóbejegyzése is. Lásd *Báró Burián István naplói, 1907–1922.* Budapest, A Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárának Forráskiadvány Sorozata, 1. (sorozatszerkesztő: HORVÁTH Erzsébet – TENKE Sándor), 1999: 184.

[32] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1176.

[33] Ez még akkor is igen fenyegető volt, ha a „*liberation*" fogalma körvonalazatlan maradt, amint arra Romsics Ignác rámutatott tanulmányában. ROMSICS Ignác: *A brit külpolitika és a „magyar kérdés", 1914–1946.* Századok, 1996/2: 278.

Az új bécsi vezetés béketapogatózásáról Lloyd George először 1917 januárjában, az oslói brit követtől, Sir M. Findleytől értesült.[34] Erre válaszul február elején a Foreign Office különmegbízottat küldött Oslóba (akkori nevén Christianiába), valamint Koppenhágába és Stockholmba, Sir Francis Hopwoodnak azonban egyetlen hivatalos meghatalmazással rendelkező osztrák diplomatával sem sikerült találkoznia. Lloyd George ezt azért is sajnálatosnak tartotta, mert megtudta, hogy időközben Skandináviába érkezett a Monarchia utolsó londoni nagykövete is, akiről köztudomású volt, hogy elkötelezett London és Bécs viszonyának a megjavítása mellett. Mensdorff gróf, idézi fel az emlékirat, – „vonzó személyiségének és Nagy-Britannia iránti rokonszenvének" köszönhetően – a háború előtt roppant népszerű volt a londoni politikai körökben.[35] Hopwoodot március 6-án fogadta a norvég király, aki elmondta neki, hogy járt nála Mensdorff, „aki szomorú és nyugtalan" ember benyomását keltette.

Bár egyes „ügynöki jelentések" akkoriban Berlin nyomását valószínűsítették, Lloyd George az emlékiratban feltételezte – és tudjuk, helytállóan –, hogy a skandináviai közvetítők bevonására irányuló próbálkozásokat Károly azért állította le, mert január végén úgy döntött, inkább Zita öccsének, Sixtus hercegnek a felajánlkozását veszi igénybe, maximális titoktartás mellett.[36] Hogy Lloyd George fontosnak és kívánatosnak tartotta az Osztrák-Magyar Monarchiával való megegyezést, azt már Hopwood kudarcához fűzött megjegyzései („egyetlen esélyt sem szalaszthatunk el") is egyértelművé tették, s ugyanez a szándék motiválta őt később a Sixtus-akcióval kapcsolatban is. Ennek az első lépéseiről a következőket olvashatjuk az emlékiratban – s az állítások pontosságát a herceg memoárja is megerősíti.

Február 13-án Károly felhatalmazta sógorát személyes megbízottja révén, hogy a következő ígéreteket tegye meg Párizsnak: 1. titkos fegyverszünet kötése Oroszországgal; 2. annak a támogatása, hogy Elzászt és Lotaringiát visszakapja Franciaország; 3. Belgium függetlenségének a helyreállítása; 4. hozzájárulás egy nagy délszláv állam létrehozatalához Szerbia, Bosznia, Albánia és Montenegró részvételével.[37] E lépések felajánlása brit szempontból is vonzó volt, a bécsi kezdeményezést kommentálva azonban Lloyd George joggal emelte ki, hogy a kulcstényezőre, az Ausztriával szemben irreális területi követeléseket támasztó

[34] A Monarchia skandináviai kezdeményezésének diplomáciai részleteiről lásd Zeman: i.m. 128-131..

[35] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1177. Mensdorff (1861–1945) családi kapcsolatban állt Viktória királynő férjével, s VII. Edward közbenjárására nevezték ki, viszonylag fiatalon, londoni nagykövetté. Edward halála után (1909) V. Györggyel is jó kapcsolatot ápolt. E háttér szinte minden londoni szalont megnyitott a tehetséges diplomata előtt. Ezt azért érdemes kiemelni, mert, mint látni fogjuk, a britek a későbbiekben is bíztak benne.

[36] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1177. Sixtus herceg visszaemlékezéséből tudjuk, hogy ő – akit egyébként Bourbon származása miatt a francia hadsereg nem vett be soraiba, s ezért a belga királyi hadseregben vállalt szolgálatot – már 1916-ban kapcsolatban lépett a francia kormányzat néhány képviselőjével, jelezve, hogy közvetítői szerepet vállalna Párizs és Bécs között. MANTEYER 1921: 12–31.

[37] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1179; MANTEYER 1921: 37.

Olaszországra még csak utalás sem történt.[38] „Ez az attitűd mindvégig megmaradt az elkövetkező tárgyalások során, s jórészt ez volt felelős a kudarcért" – állapítja meg.[39]

A memoár a továbbiakban beszámol arról, hogy mivel az említett feltételeket csak szóban közölték Sixtus-szal, a Bourbon-herceg írott dokumentumot is kért. Erre február 21-én megkapta a titkos akcióba csak némi késéssel bevont Ottokar Czernin külügyminiszter jegyzékét, amelyről nem alaptalanul vélte Lloyd George, hogy az jóval kedvezőtlenebb volt az antant nézőpontjából az eredeti császári üzenetnél. Ez ugyanis már első pontjában leszögezte Ausztria–Magyarország és Németország szövetségének a felbonthatatlanságát.[40] Czernin ezzel tulajdonképpen minden további lépés útját eltorlaszolta, a Monarchiával való megegyezést pártfogoló Lloyd George azonban felvetette azt a lehetőséget, hogy a bécsi diplomácia vezetője esetleg csak „lefedni" akarta magát arra az esetre, ha a kezdeményezés a németek tudomására jut.[41] A brit politikusnak akkoriban nem volt még tudomása arról, hogy Károlynak és Czerninnek nem azonos az álláspontja.

Nehéz lenne vitatni a memoár megállapítását: a külügyminiszter jegyzéke önmagában aligha látszott alkalmasnak arra, hogy az antantot rávegye a különbéke komoly mérlegelésére. Károly azonban csatolt hozzá egy saját kezűleg írott levelet is, amely viszont már egészen más hangot ütött meg. Lloyd George emlékirata ezt is közli. A császár ebben egyrészt megismétli, hogy támogatja Franciaországot Elzász és Lotaringia visszaszerzésében, másrészt pedig, jelezve, hogy semmilyen területi expanzióra nem törekszik, hangsúlyozza: *„Egyetlen célunk az, hogy a Monarchiát megőrizzük jelenlegi határai között."*[42] Bár a „különbékét" Károly *expressis verbis* nem említette meg, az ő hozzáállása jól érzékelhetően eltért külügyminiszterétől: a megegyezéses békére mindketten törekedtek, a különbéke lehetőségeiről másként gondolkodtak. Károly is megismételte viszont Czerninnek azon állítását, miszerint „Franciaország teljes mértékben Anglia befolyása alatt áll". Lloyd George szerint ez azt a célt szolgálta, hogy a franciák büszkeségét megsértve bizalmatlanságot szítson London és Párizs között, és ezzel erősítse a franciáknak a bécsi javaslatok iránti nyitottságát. Ezzel összefüggésében Károly jegyzékét úgy értékelte - e sorok szerzője

[38] Az olasz politika dilemmáihoz és szempontjaihoz lásd HORVÁTH Jenő: *Olaszország semlegessége a Nagy Háború első kilenc hónapjában.* In: NÉMETH István (szerk.): *Az első világháború, 1914–1918. Tanulmányok és dokumentumok.* Budapest, L'Harmattan, 2014: 208–230.

[39] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1179.

[40] Könyvében Czernin a következő érveléssel bírálta a különbéke gondolatát. „A különbékével kacérkodó gondolkodásnak két szörnyű tévedése volt. Egyrészt nem szabadított meg minket ez a lehetőség sem a londoni paktum döntéseitől [a területek elcsatolására vonatkozóktól – E.G.], másrészt pedig mégis megrontotta az általános békéhez szükséges légkört." CZERNIN 1919: 224.

[41] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1180. Lloyd George-nál is kritikusabban vélekedett Czernin jegyzékéről maga Sixtus. MANTEYER 1921: 51. A külügyminiszter egyébként sem tett rá kedvező benyomást laxenburgi találkozásuk során. (MANTEYER 1921: 77–78.) Czernin viszont nem igazán bízott Sixtusban, erről azonban Lloyd George-nek a jelek szerint nem volt tudomása.

[42] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1180. (A dőlt betűs kiemelés a memoár szövegközlését követi.) Lásd még: MANTEYER 1921: 53.

szerint nem megalapozottan -, hogy „ebben a szakaszban" Bécs még elsősorban csak arra törekedett, hogy „Franciaországot leválassza a Szövetségről". [43]

Sixtus március 5-én terjesztette e két dokumentumot Poincaré francia államfő elé, aki ennél több konkrétumot kért a bécsi udvartól. E célból március 22. és 24. között a herceg felkereste laxenburgi kastélyában Károlyt, aki kijelentette neki, hogy ha nem sikerül rávennie németeket a békekötésre, akkor ő nem fogja feláldozni a Monarchiát a porosz ambíciók oltárán.[44] Álláspontját az uralkodó március 24-én egy hosszabb levélben foglalta össze, melyet a memoár, jelentőségére tekintettel, teljes egészében közöl.[45] Noha Lloyd George alapvetően szimpatizált a fiatal császár törekvéseivel, azért megjegyezte csípősen, hogy míg Károly „nagyvonalúan" támogatta a franciák igényét Elzászra és Lotaringiára, az olaszok által kért területek kapcsán semmilyen engedékenységet sem mutatott. A császár mentségére azt hozta fel, hogy nem tudta megbocsátani az olaszoknak „hűtlenségüket", az egykori szövetségeseikkel való szembefordulásukat.[46] A britek azonban nem hagyhatták figyelmen kívül a Románnak tett ígéretüket, fűzi hozzá, „nem túlzottan segítőnek" („*not very helpful*") nevezve Károlynak az olaszokkal szemben tanúsított magatartását.

A herceggel folytatott tárgyalások következő körébe Lloyd George már személyesen is bekapcsolódott. Poincaré március 31-én támogatásáról biztosította a császár levelével visszatérő Sixtus azon tervét, hogy mielőbb Angliába utazzon V. György király és a kormányfő személyes tájékoztatása céljából. Nem sokkal korábban azonban csere történt a párizsi kormány élén: Aristide Briand-t az osztrák-ellenes és olasz-barát Alexander Ribot váltotta fel, aki – a memoár szarkasztikus fogalmazásában – úgy vélte, neki magának kell betöltenie a főszerepet a közvetítésben, s ezért közbeavatkozott.[47] Elhalasztották Sixtus utazását, és április 11.-én maga Ribot hajózott át Folkestone-ba, hogy megmutassa a császár levelét Lloyd George-nak.[48] Ő maximális titoktartást ígért: saját kabinetjének a tagjait sem tájékoztatta Sixtus missziójáról. A londoni sajtó azonban időről időre előhozakodott a Monarchia kiválási szándékáról szóló hírekkel, s ezekre alapozva a miniszterelnök a Háborús Kabinet elé tudta hozni a kérdést. A brit kormányfő egyértelműen arra az álláspontra helyezkedett, hogy a tárgyalásokat

[43] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1181. E kitétel valószínűleg arra kívánt válasz lenni, hogy Párizs és London következetesen hangsúlyozta, Bécs Berlin vazallusává vált.

[44] MANTEYER 1921: 74.

[45] Károly március 24-én írott levelét lásd LLOYD GEORGE 1936–1938: 1182–1184. A levél magyarul is olvasható Fejtő könyvének a mellékletében: FEJTŐ 1990: 405–406. Több szerző, köztük a már idézett Zeman is fölveti, hogy az eredetileg németül írt levél Sixtus által készített francia fordítása nem pontosan adta vissza a császár hangsúlyait. Lásd ZEMAN 1971: 133. Több jel is utal arra, hogy a herceg – sikerre törekedve – mindkét fél kompromisszumkészségét igyekezett a ténylegesnél nagyobbnak mutatni. A levél szövegét – amelyet Clemenceau 1918 áprilisában nyilvánosságra hozott – Czernin saját állítása szerint nem ismerte.

[46] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1182. Az olasz követeléseket, amelyek Trentinót, Triesztet és Dalmácia jó részét magukban foglalták, a memoár több fejezetében is erősen eltúlzottnak nevezte.

[47] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1184.

[48] MANTEYER 1921: 95–96.

mindenképpen el kell kezdeni a császárral, de ebbe az olaszokat is be kell vonni; nélkülözhetetlennek tartotta Sidney Sonnino külügyminiszter egyetértését.[49]

E ponton vita robbant ki: a tárgyalástól a franciák sem zárkóztak el, de, ekkor még, a titoktartás érdekében az olaszokat ki akarták hagyni. Még jobban ellenezte az olaszok bevonását maga Sixtus, mert attól tartott, s nem alaptalanul, hogy a Monarchiával kötendő különbékében maximálisan ellenérdekelt Róma az ügy kiszivárogatásával próbálná meg zátonyra futtatni a kísérletet.[50] Az emlékirat alapján kijelenthető: Lloyd George tisztában volt azzal, az osztrák közvélemény olyannyira olaszellenes, hogy Károly nem könnyen tehet érdemi engedményeket Romának.[51] Az olaszok nélkül viszont esély sem kínálkozott érdemi megállapodásra… A memoár ugyanakkor afelől sem hagy kétségeket, hogy Lloyd George maximálisan a tárgyalások mellett volt, mert nagyon szerencsés megoldásnak tartotta volna a különbékét.[52] Minden tőle telhetőt meg is tett a siker érdekében.

Egy nappal a brit–francia–olasz csúcstalálkozó előtt, április 18-án a brit kormányfő személyesen is találkozott Sixtus herceggel: felhatalmazást kért tőle arra, hogy az olasz küldöttség előtt feltárhassa a kártyáit. A herceg azonban ehhez nem járult hozzá.[53] Találkozásukról, amely a párizsi Hotel Crillon-ban az esti órákban zajlott le, Sixtus is beszámol, méghozzá a *War Memoirs*-nál részletesebben. Ebből számunkra különösen releváns, hogy közlése szerint a brit politikus ezúttal is kijelentette: „Régi keletű baráti érzések fűznek minket Ausztriához. Ma is örömmel kezet fognánk vele, ha szakítana Németországgal…”.[54] Lloyd George ugyanakkor azt is megkérdezte, vajon a Monarchia nem játszik-e kettős játékot, Károly és Vilmos császár április 3-án lezajlott homburgi találkozójára célozva, de a herceg ezt a leghatározottabban cáfolta, utalva a március 24-én írott császári levélre is. Sixtus memoárja azt érzékelteti, hogy erről a brit kormányfőt sikerült meggyőznie.[55]

Ezt követően került sor a francia, a brit és az olasz kormányfő, és Sonnino külügyminiszter konferenciájára április 19-én a Francia-Alpokban St. Jean de Maurienne-ben egy vasúti kocsiban. Az előzetes megállapodásnak megfelelően szóba hozták ugyan a Monarchiával való különbéke gondolatát, de anélkül, hogy konkrétan

[49] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1185.
[50] MANTEYER 1921: 97–98.
[51] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1185.
[52] Visszaemlékezésében maga Czernin is elismeri, hogy Anglia hajlott a Monarchiával való különbékére. Saját elutasító álláspontjának az indoklásaként a memoárjában hangsúlyozza ugyanakkor, hogy a britek ragaszkodtak a titkos szerződésekből fakadó feltételekhez („Was die Monarchie anbelangt, so schiene England bereit, mit derselben einen Separatfrieden, allerdings unter Einhaltung der den eigenen Bundesgenossen gegebenen Zusagen, zu schliessen.”) CZERNIN 1919: 226. A külügyminiszter nem számolt – vagy nem kívánt számolni – azzal, amit viszont Lloyd George érzékeltetett, nevezetesen, hogy egy sikeres különbéke esetén a brit kormány esetleg kész lett volna „átgondolni” a titkos szerződésekben foglalt ígéreteket.
[53] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1186.
[54] MANTEYER 1921: 114. Sixtus visszaemlékezéséből az is kiderül, hogy a francia kormányzat akadályozni próbálta a brit kormányfővel való személyes találkozását, amelyhez ő nagyon is ragaszkodott. MANTEYER 1921: 112.
[55] MANTEYER 1921: 115.

utaltak volna a császári levélre; csak bizonyos „híreszteléseкre” hivatkoztak. (Ezeket, Lloyd George javaslatára, Mensdorffal hoztak összefüggésbe.) Visszaemlékezésében a brit politikus hangsúlyozza, hogy mindenáron meg akarta győzni az olaszokat arról, mennyire előnyös lenne az antantnak katonai szempontból Ausztria–Magyarország kikapcsolása. Azt az érvet is bevetette, hogy ha a Monarchia Oroszországgal kötne különbékét, aminek az esélyére több információ is utalt, akkor az igencsak előnytelen lenne Róma szempontjából, mert fő ellenségének minden hadosztálya vele szemben sorakozna fel.[56] Az olasz küldöttséget azonban ez sem hatotta meg – sőt még a brit fél által Törökországban ígért jelentős területi kárpótlás sem lágyította meg ellenállását.

Közvetlenül az eredménytelen tanácskozás után, április 20-án Lloyd George ismét találkozott a herceggel Párizsban. Tájékoztatta őt az olaszok hajthatatlanságáról, Sixtus pedig erre azzal válaszolt, hogy a Monarchia így aligha fogja megtenni az olaszok által várt engedményeket.[57] A brit kormányfő viszont figyelmeztette őt arra, hogy Amerika bekapcsolódásával az antant gyakorlatilag bármeddig képes lesz a háborús erőfeszítések folytatására – s azt ajánlotta, hogy Károly ezt a körülményt is vegye figyelembe. Sixtus olvasatában egyértelművé tette: ő szeretné, ha Ausztria kielégítené Olaszországot, és így különbékét lehetne kötni vele, de „hivatalosan” nem mondhat mást, mint hogy egyelőre nincs alapja a további tárgyalásoknak.[58]

Egy váratlan ajánlat – egy újabb esély ígérete

A brit kormányfő valójában azt követően sem kívánt lemondani a különbékéről, hogy a tárgyalások megfeneklettek.[59] A franciáktól, Jules Cambontól ezért meg is kapta „a nyughatatlan kelta” minősítést.[60] Nem értett egyet a francia politikusokkal, főleg Ribot miniszterelnökkel, aki a megítélése szerint szemmel láthatóan húzni akarta az időt még azt követően is, hogy a különbéke ügyében egy újabb fordulatra került sor. Károly küldötte, Erdődy gróf május 4-én azt közölte ugyanis Sixtussal a svájci Neuchatelben, hogy az olasz vezérkar a király tudtával, ám a vérmes Sonnino mellőzésével április első felében egy kecsegtető ajánlattal fordult Bécshez a berni német képviselet

[56] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1187.

[57] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1189-1190.

[58] MANTEYER 1921: 119. Ismeretes, hogy a császárnak címzett hivatalos antant-válasz lényegében azt üzente, hogy csak akkor lesz érdemes visszatérni a béke kérdésére, ha Bécs hajlandó mérlegelni az olasz igények teljesítését. Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy Párizsban Lloyd George nem az mondta Sixtusnak, hogy a Monarchia az olaszok minden kívánságát teljesítse, hanem csak azt, hogy „valamit” fel kellene áldoznia. („She must sacrifice *something* to Italy”. A kiemelés a szerzőé.) MANTEYER 1921: 121. Sixtus Erdődy gróf révén április 25-én úgy tájékoztatta Károlyt, hogy London szerint elég lenne „Trentino olasz-lakta részét és egy-két dalmáciai szigetet” átadni Olaszországnak. MANTEYER 1921: 129.

[59] Ez volt Sixtus személyes benyomása is. MANTEYER 1921: 122. („Mr. Lloyd George was unwilling to abandon the idea of a separate Peace, on the lines of Austria’s offer. He felt himself that such a peace was still possible if Austria’’gave up something’ to Italy.”)

[60] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1195.(„an impetuous Celt”)

közbeiktatásával. A hatalmas területi ambíciókról lemondva a béke fejében kizárólag csak Dél-Tirol olasz-lakta részét kérték. A császár, saját állítása szerint, ezt azért utasította el, mert már folytak Sixtus közvetítésével a tárgyalások, s nem akart egyszerre több vasat tartani a tűzben. A memoár közli az erről beszámoló, május 9-re keltezett dokumentumot is, amely az Erdődytől kapott szóbeli információkra épült, s amelyet Sixtus először Ribot-nak adott át, s tőle kapta meg Lloyd George.[61] Tegyük ehhez hozzá: azt, hogy olasz részről ténylegesen tettek-e egy ilyen ajánlatot, a történészek nem tudták sem cáfolni, sem pedig bizonyítani.[62]

A *War Memoirs* szerzője annak idején mindenesetre hitt Károly állításának – vagy legalábbis komoly esélyt adott annak, hogy az olaszok megtették említett ajánlatukat. S ehhez magyarázatot is fűzött: a hivatalos római külpolitikai irányvonaltól eltérő indítványt szerinte az indokolhatta, hogy az olasz vezérkar tisztában volt a hadsereg gyengeségével és demoralizált állapotával, amit egyébként utólag az ősszel bekövetkező súlyos caporettói vereség igazolt is.[63] Lloyd George különösen figyelemre méltónak találta, hogy a dokumentum szerint Károly késznek mutatkozott Trentino átengedésére a különbéke érdekében.[64] Ribot viszont nem hitt az olasz ajánlat valódiságában – vagy legalábbis erre hivatkozva igyekezett „altatni" a különbéke ügyét. Lloyd George úgy látta, egyébként Sixtus értékelésével megegyezően, hogy Ribot viselkedése „hezitáló, halogató, gyanakvó, és elzárkózó" volt.[65] E sorok szerzője egyetért Brook-Shepherd véleményével: nagyjából ekkortól a Sixtus-ügy menedzselését lényegében Nagy-Britannia miniszterelnöke veszi át.[66]

A Párizs álláspontjával elégedetlen brit miniszterelnök május 14-én levéllel fordult francia kollégájához, kifejtve, hogy a titkos olasz lépés és Bécs bizonyos fokú engedékenysége olyan jelentős tény, amelyet súlyos hiba lenne figyelmen kívül hagyni. Az Erdődytől kapott információkat „nagy horderejűeknek" nevezte („*of grave importance*"), s a memoárban felidézett, Ribot-hoz intézett leveléből kiderül, hogy mielőbbi konferenciát javasolt a Monarchia ügyében.[67] Május 20-án küldött válaszában azonban a francia miniszterelnök kitért a gyorsan összehívandó konferencia elől. A Bécsnek tett olasz ajánlatról úgy nyilatkozott, hogy azt véleménye szerint a király nem hagyhatta jóvá. Ennek kiderítésére azt javasolta, hogy magát Viktor Emmanuelt kérdezzék meg, egy olyan találkozó keretében, melyen V. György és Poincaré is részt vesz. A levélben arról tájékoztatta Lloyd George-ot, hogy Sixtus rövidesen fel fogja keresni őt Londonban, egy fontos, „saját kezűleg írott" dokumentummal.

---

[61] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1191–1193.

[62] Lásd FEST 1978: 73.

[63] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1189. A memoár egy másik pontján arra is utal, hogy a kezdeményezés vélhetően Cadorna vezérkari főnök helyettesétől, Porro tábornoktól indult ki, és élvezte Giolitti pártjának a támogatását. LLOYD GEORGE 1936–1938: 1195. (Sixtus inkább magának Cadornának tulajdonította a kezdeményezést.)

[64] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1193.

[65] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1195.

[66] BROOK-SHEPHERD, Gordon: *The Last Habsburg.* London, Weidenfeld and Nicolson, 1968: 87. („From here onwards, the Sixtus affair – launched by Charles in Paris through a Frenchman to French leaders – is virtually taken over by the Prime Minister of Britain.")

[67] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1196.

A herceg május 22-én valóban megérkezett a brit fővárosba, s már másnap felkereste Lloyd George-ot a Downing Street-en.[68] Károly május 9-én írott levelét hozta magával, amely megerősítette az Erdődy révén közölt információt, vagyis azt, hogy az olasz ajánlat szerint Róma beérné Dél-Tirol olasz részével. A levél, amelyet eredetiben tehát Lloyd George csak nagy késéssel láthatott, kifejezetten békülékeny, szinte baráti hangnemet ütött meg Franciaországgal és Angliával szemben. Kevésbé biztató benyomást tett rá viszont Czerninnek a levélhez csatolt jegyzéke: ebben a külügyminiszter a területekről való lemondást megfelelő kompenzációhoz kötötte. És *expressis verbis* jelezte, hogy „a hősiesen megvédett és vérrel áztatott földnek" összehasonlíthatlanul nagyobb az értéke bármilyen új területnél.[69] Ezt a brit kormányfő úgy értelmezte, s valószínűleg nem alaptalanul, hogy a külügyminiszter *de facto* elzárkózik bármilyen olasz követelés kielégítésétől.[70]

Május 23-i találkozásukról Sixtus is beszámol a saját visszaemlékezésében. Eszerint a területcsere kapcsán Lloyd George megkérdezte, hogy Bécs nem érné-e be azzal, ha megkapná az olaszoktól Szomáliát és Eritreát, de a herceg egy ilyesfajta opciót – józanul – gyakorlatilag teljesen kizárt.[71] A brit kormányfő ekkor már pontosan érzékelte, hogy a császár és Czernin álláspontja nem azonos, a legkevésbé sem. A folytatásról azonban a nyilvánvaló akadályok ellenére sem akart letenni. Sixtusnak kifejtette, hogy nem érdemi döntéshozatalra képtelen diplomatáknak kellene tárgyalniuk egymással, hanem a csúcsvezetőknek, egészen konkrétan Czerninnek, Ribot-nak és saját magának kellene összeülnie. Ez a fontos mozzanat a saját memoárjában és Sixtusében egyaránt szerepel.[72]

A *War Memoirs* szerzője nagy hangsúlyt fordít annak az érzékeltetésére, hogy Franciaországban nem talált partnerre a folytatáshoz. A következő körben Sixtus Paul Cambonnal, Franciaország londoni nagykövetével tárgyalt, aki nem csak azt a meggyőződését tette egyértelművé, hogy a különbéke ügye elkerülhetetlenül zátonyra fog futni az olaszok ellenállása miatt, hanem azt is, hogy ez jól is van így. Lloyd George értékelése szerint a francia diplomata abból indult ugyanis ki, hogy „Ausztria és Olaszország békekötése csak e két hatalomnak használna, nem pedig Franciaországnak".[73] A franciák azt feltételezték, hogy a békekötés után Olaszország kilép a háborúból, s ezzel előnyös helyzetbe kerül velük szemben, mert mentesül a további erőfeszítésektől. Lloyd George ezt másként látta. Stratégiai szempontból óriási hiba volt azt gondolni, fejtette ki, hogy Olaszország esetleges kilépése (amit ő is reális eshetőségnek tartott a különbéke után) „nem térülne meg tízszeresen" a Monarchia kikapcsolásával, „katonái millióinak visszavonásával", Törökország és Bulgária Németországtól való elszigetelésével. A francia patrióták azonban abból az elvből indulnak ki, jegyzi meg szarkasztikusan, miszerint „Nem lehet más Istened, csak

[68] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1196.; MANTEYER 1921: 165.
[69] MANTEYER 1921: 146-147.
[70] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1198.
[71] MANTEYER 1921: 168.
[72] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1198. A herceg közlése szerint a gyakorlatias brit kormányfő szerint „a diplomatákat azért találták ki, hogy húzzák az időt". MANTEYER 1921: 169. Lloyd George elintézte, hogy V. György is fogadja Sixtust még aznap.
[73] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1200.

Franciaország".[74] Végső soron tehát a memoár értékelése szerint az olaszokkal szembeni kicsinyes féltékenység magyarázza, hogy „okosan, és a segítőszándék minden jelével a Sixtus-tárgyalásokat kudarcba manőverezték."[75] A brit kormányzat „tehetetlen volt" („*helpless*") – foglalja össze az elemzését Lloyd George, még arra is utalva, hogy Paul Cambon az önmagát ugyancsak franciának tartó herceggel szemben azt a lélektani nyomást is alkalmazta, hogy érzékeltette vele, Károly törekvésének a felkarolásával a francia nemzeti érdeknek árt. E figyelmeztetés a brit politikus szerint valamelyest „le is hűtötte" az utóbbi lelkesedését.

A herceg ezzel együtt egy ideig még az Angliához tartozó Wight-szigeten maradt, válaszra várva, ekkor talán már csak a britektől remélve valamiféle megoldást. Párizs és London végül arra az álláspontra helyezkedett, hogy Franciaországba hívják az olasz királyt, kiderítendő, mi is az ő álláspontja a területi igények kérdésében. Az olasz fél azonban nem sietett, sőt kifejezetten húzta az időt, s ez kapóra jött a franciáknak a különbéke szabotálásában.[76] A kontinensre való visszatérése előtt Sixtus június 5-én még egyszer, utoljára, meglátogatta Lloyd George-ot, aki érzékeltette vele, hogy az álláspontja továbbra sem változott meg. „Az Ausztriával kötendő béke túlságosan fontos ahhoz, hogy hagyjuk elúszni"– jelentette ki.[77] Az adott helyzetben azonban mást nem tehetett, mint hogy sajnálkozását fejezte ki a hercegnek…

A második forduló: Smuts és Mensdorff

Közvetítői kísérletét feladva Sixtus visszatért belgiumi ezredéhez, Lloyd George viszont még ezt követően sem mondott le az Osztrák–Magyar Monarchiával való

[74] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1201. Az angolok is patrióták, olvashatjuk, de számukra a hazaszeretet a szükség szerinti kötelesség-teljesítést jelenti. A franciák számára viszont ez „fanaticizmus".

[75] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1201. („Cleverly and with every appearance of helping them along, the Sixte *pourparlers* were manoeuvred into futility.")

[76] Fejtő szerint a francia kormányzat elzárkózó magatartásában nem csak a Lloyd George által kiemelt nacionalista stratégiai szempontok játszottak közre, hanem a baloldali-köztársasági hagyomány képviselőinek a „klerikális-reakciós" Habsburgokkal szembeni mély ellenérzése is. Lásd FEJTŐ 1990: 176–177., 202. Még a tárgyalásokat komolyan vevő Poincaréról is elmondható volt, írja Fejtő, hogy „ha *leplezetten is, de mindig attól tartott, hogy Madridtól a Vatikánon át Bécsig húzódó 'katolikus tömb' alakulhat ki*.") Hasonló helyzetértékelés olvasható a *New Europe* néhány cikkében is. Így például a lap megbélyegezte azokat a „rövidlátó ultra-montánokat, akik mély tudatlanságukban Ausztria és Magyarország dekadens és korrupt katolicizmusában az Egyetemes Egyház bástyáját látják… S azokat a fekete reakciósokat, akik Róma és Párizs eldugott zugaiban még mindig a degenerált Bourbon-dinasztia franciaországi és spanyolországi restaurációjáról álmodoznak." (A cikk szerzőjének természetesen fogalma sem volt a Sixtus-akcióról.) Az 1917 májusában megjelent cikket idézi: FEST 1978: 90. A memoár tanúbizonysága szerint Lloyd George e tényezővel nem számolt.

[77] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1202. E megállapítást, szó szerint ugyanabban a formában Sixtus memoárja is tartalmazza. MANTEYER 1921: 182–183. („The chance of Peace with Austria is too important to us to let it slip.")

megegyezésről. S 1917 őszére a körülmények is jelentősen módosultak. Svájci és törökországi csatornákon keresztül Londonhoz több olyan információ is eljutott, melyek szerint a háborús körülmények által egyre jobban megviselt Ausztria–Magyarország szeretné mielőbb befejezni a számára értelmetlen küzdelmet. Lloyd George-nak pontos értesülései voltak arról, hogy Ausztriában egyre többen éheznek, a birodalom gazdasági tartalékai fogytán vannak, Károlynak tehát minden oka meglehet a kiugrás mérlegelésére. A helyzet azonban, amint erre a memoár is nyomatékosan rámutat, az antant szempontjából is jóval kedvezőtlenebbre fordult a flandriai offenzíva kudarcával, az októberi bolsevik forradalommal és Oroszország kiesésével.[78] A Háborús Birodalmi Kabinet őszi tanácskozásainak a hangneme és a szóba kerülő megoldások igen jól tükrözték a növekvő pesszimizmust.[79] E körülmények fényében pedig még inkább felértékelődött a dunai birodalomhoz való viszony kérdése Lloyd George szemében.

Újabb fordulatra október végén került sor. Sir Horace Rumbold, Nagy-Britannia berni képviselője jelezte, Czernin szeretné egy bizalmi emberét Svájcba küldeni, hogy tárgyaljon a britekkel. A kormányfő nem kívánta e lehetőséget elmulasztani, noha külügyminisztere, a *New Europe*-körhöz húzó Balfour ellenezte a kapcsolat újrafelvételét. Lloyd George annál is inkább bizakodott, mert Bécs a Londonban oly népszerű és közismerten angol-barát Mensdorff grófot bízta meg a titkos tárgyalással. Úgy éreztük, hogy egy ilyen személy megbízása annak a bizonyítéka, hogy Bécs őszintén le akarja zárni ezt a véres konfliktust – olvashatjuk a javaslat brit fogadtatásáról a memoárban.[80] Lloyd George méltó partnert keresett – és talált is a tehetséges dél-afrikai búr, Jan Smuts személyében, aki az ő legbelső köréhez tartozott, és aki a Háborús Kabinetnek is a tagja volt.[81] Fontos szempont volt, hogy Smuts osztotta felettesének külpolitikai elképzeléseit; Calder fogalmazásában a Béccsel való megegyezés egyik „leglelkesebb híve" volt.[82] A memoárból kiderül, Lloyd George arra utasította Smuts-ot, hogy kizárólag a különbékéről tárgyaljon, vagyis semmiképp se menjen bele a Németországgal kötendő általános békefeltételek megvitatásába.[83] Feladatává tette annak a kiderítését is, hogy milyen messzire menne el Bécs az engedményekben.

A memoár oly módon számol be Smuts és Mensdorff tárgyalásairól, hogy a dél-afrikai politikusnak adja át a szót, vagyis beilleszti Smuts igen alapos személyes beszámolóját. Figyelembe véve, hogy Smuts nem csak tehetséges politikus, hanem igen precíz ember

[78] Lásd az oroszországi eseményeket értékelő fejezetet: LLOYD GEORGE 1936–1938: 1518–1558.

[79] Lloyd George augusztus 14-én Románia területi igényeinek a figyelmen kívül hagyását is megpendítette. CALDER 1976: 121.

[80] LLOYD GEORGE 1936–1938: Lloyd George: i.m. 1478.

[81] Smuts nem mindennapi karrierjéhez lásd GEYSER, Ockert: *Jan Smuts and his International Contemporaries.* Johannesburg–London, Covos Day Books, 2001.

[82] CALDER 1976: 122. A Monarchia-ellenes Hanak azt hányja Smuts szemére, hogy bár búrként kis nemzetből származott, mégsem karolta fel a szlávok nemzeti törekvéseit, hanem a birodalmi szerveződés és a szupranancionális államkeret híve volt. HANAK 1962: 274–275.

[83] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1478. Smuts egy kísérőt is kapott Philip Kerr személyében; ő ugyancsak a miniszterelnök kabinetjében dolgozott.

is volt, talán nem kockáztatunk sokat, ha az alábbiakban az ő feljegyzéseire támaszkodva próbáljuk rekonstruálni a tárgyalások részleteit.

Smuts 1917. december 18-án érkezett Genfbe, s ezen a napon háromszor is találkozott az osztrák diplomatával: először kora délelőtt, aztán egy hosszú délutáni beszélgetésük volt, végül pedig még este is, az utóbbi javaslatára.[84] (A következő napon, Mensdorff kérésére pedig még egyszer összeültek.) Saját értelmezése szerint két alapvető feladata volt. Egyrészt egyértelművé kellett tennie Mensdorff számára, hogy amennyiben az Osztrák–Magyar Monarchia leválik Németországról, számíthat a Brit Birodalom maximális támogatására, másrészt pedig a lehető legtöbb információt kellett begyűjtenie az ellenfél elképzelésiről. Elsősorban természetesen arra törekedett, hogy – Lloyd George elképzeléseivel összhangban – a Monarchiát rávegye a különbékére. Mensdorff azonban ezt már azt megelőzően kizárta, hogy ő szóba hozhatta volna. Rögtön az elején leszögezte ugyanis, hogy kormánya mindent kész megtenni a béke érdekében – annak a kivételével, hogy „Olaszország példáját követve" szembeforduljon szövetségesével.[85] Ezt a nyomatékosság kedvéért a tárgyalás végén is megismételte.

E fejlemény sem tántorította el Smutsot attól, hogy kifejtse a saját – és Lloyd George – álláspontját. Helyzetértékelése abból a feltevésből indult ki, hogy Oroszország végleges megrendülésének a következtében Európa keleti felében hatalmi vákuum keletkezik, amelybe óhatatlanul Németország fog benyomulni. Nem tudná-e betölteni az ellensúly szerepét egy belsőleg átalakított, a szláv népeit politikailag emancipáló Habsburg-monarchia? A kérdés megfogalmazása egyértelműen sugallta az igenlő választ, amelyet Lloyd George megbízottja összekapcsolt azon ígérettel, hogy London minden erejével támogatna egy új szerepkört vállaló s a németektől elszakadó dunai birodalmat. Smuts és az őt instruáló kormányfő távlatos gondolkodása jól kirajzolódik a beszámolóból: a kelet-európai erőviszonyok drasztikus módosulását nem csak a háború perspektívájában vizsgálták, hanem a békét követő helyzetre is gondoltak.[86] S ebben igen előnyös szerepet ajánlottak fel a Monarchiának. A Smuts által előterjesztett koncepció alapvonásaiban jelentékeny mértékben hasonlított Sir Eric Drummond 1917. december 10-én készített rendezési tervéhez. Balfour titkáraként Drummond ugyanis már ugyanennek az évnek a februárjában készített egy olyan memorandumot, amely számolt a Monarchia fennmaradásával, azt javasolva, hogy a dualizmus rendszerét egy négyes államszövetség váltsa fel, Ausztria, Magyarország, Csehország (Szlovákia nélkül), és a délszlávok (Jugoszlávia) részvételével. Decemberben – tükrözve az antant számára rosszabbá vált katonai helyzetet – a második tervezete Ausztria–Magyarország számára még kedvezőbb, a lengyel területek bevonásával is számoló feltételeket javasolt. Drummond ekkor már egyértelműen abból indult ki, hogy a Monarchia területén létesített szláv államok nem lennének alkalmasak a német expanzió feltartóztatására, mert a szláv nagyhatalom tartós kiesése megfosztotta őket legfontosabb külső támaszuktól. „Az… újjászervezett és liberalizált Osztrák Birodalom erős és hatékony gát lehet a német túlsúly ellen Közép-Európában" – fogalmazódott

[84] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1478.
[85] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1479.
[86] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1502–1503.

meg Drummond tervezetében.[87] A dunai birodalomról való gondolkodás markáns változását jelezte a volt konzervatív külügyminiszternek, Lord Lansdowne-nak november 29-én a *Daily Telegraph*-ban megjelent cikke is, amelyben állást foglalt a közép-európai határok radikális átrendezése ellen. A Habsburg-monarchia megújítását látta a legcélszerűbb megoldásnak a Lloyd George törekvéseit képviselő Smuts is, amikor Genfben a Brit Birodalom történelmi szerepéhez hasonlította a Monarchia lehetséges jövőjét.[88]

Válaszában Mensdorff először is örömét fejezte ki afelett, hogy eszerint a szigetország immár nem az antantnak a wilsoni jegyzékre 1917 januárjában adott válaszából indul ki, az ugyanis implicit módon magában foglalta a Monarchia felosztását. Smuts erre kijelentette, hogy a jegyzéknek sohasem volt ilyen szándéka, szerzőit csak az a törekvés vezérelte, hogy Ausztria és Magyarország intézményeit is „liberalizálják" brit mintára. Egy ilyen államalakulatra, amely autonómiát biztosít nemzeteinek, kulcsfontosságú szerep és nagy siker vár Közép-Európában – hangsúlyozta.[89] Mensdorff, nem firtatva, hogy ténylegesen mi is volt a jegyzék üzenete, biztosította őt arról, hogy a birodalom vezetői már elszánták magukat a radikális változtatásokra, ezekkel azonban mindenképpen meg kell várni a háború végét. Külön is kiemelte, hogy e meggyőződést a főnöke, Czernin is osztja – és sajnálattal jegyezte meg, hogy a külügyminiszter ennek ellenére egy jó szót sem kap Angliától. Sőt, szerinte magában Németországban is változások érlelődtek – s ennek kapcsán megpendítette a London és Berlin közötti béketárgyalások megkezdésének szükségességét.[90] Ennek előmozdítása, s Bécs közvetítő szerepének a felajánlása minden bizonnyal Mensdorff egyik legfontosabb célja volt, amit viszont Smuts, a Lloyd George-tól kapott instrukcióknak megfelelően, határozottan elutasított, kijelentve, hogy most kizárólag az Osztrák–Magyar Monarchiáról van szó.

A területi kérdések is szóba kerültek természetesen. Először a lengyelek ügye került elő. Smuts leszögezte, hogy London elkötelezett Lengyelország függetlenségének a helyreállítása mellett, azt viszont el tudja fogadni, hogy amennyiben Bécs elszakad Berlintől, akkor valamilyen személyes vagy egyéb jellegű kapcsolat alakuljon ki a Monarchia és a Galíciával is megerősített Lengyelország között. Mensdorff is egyetértett azzal, hogy a tervbe vett lengyel államnak nem szabad függőségbe kerülnie Németországtól.[91]

Smuts ezek után rákérdezett arra a kényes kérdésre, hogy milyen rugalmas megoldások képzelhetők el a Monarchia részéről azon államok ügyében, amelyeknek a szövetségesek korábban különböző területi ígéreteket tettek, így Szerbia, Románia és Olaszország esetében. Tárgyalópartnere szerint Szerbia nem jelentett komolyabb

[87] Részletesebben: ARDAY 2009: 14–15; CALDER 1976: 124.

[88] Fontos hozzáfűznünk ehhez, hogy Smuts a Brit Birodalom fogalma alatt nem a klasszikus egyközpontú birodalmat értette. Ennek kifejtéséhez lásd 1917. május 15-én tartott beszédét: HANCOCK, William K. – POEL, J. van der (eds): *Selections from the Smuts Papers.* Vol. III. Cambridge, Cambridge University Press, 1966: 510–511. Ezt a modellt („a community of States and nations") ajánlotta a Monarchia megújításához is.

[89] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1480.

[90] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1482.

[91] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1482–1483.

problémát, s arra a felvetésre, miszerint esetleg célszerű lenne Bosznia-Hercegovinát a szerbeknek adni, s ezzel tengeri kijáratot biztosítani nekik, nem mondott nemet. Románia említésére viszont Mensdorff „kissé izgatott" lett, s leszögezte: „Romániával végeztek, semmit sem tesznek ennek az áruló államnak az érdekében, Magyarország pedig egyébként sem hajlandó egyetlen inch-nyi terület átadására sem."[92] A beszámolóból kiderül, az osztrák diplomata azt az állítást is megkockáztatta, hogy Erdélynek csak egy kis részén élnek románok – Smuts ezzel nem kívánt vitatkozni, válaszában csak arra utalt, hogy Bukovina és Besszarábia jelentős részén viszont román többség van, érdemes tehát mérlegelni a románok egy államba való tömörítését, s Ausztria–Magyarországnak érdekében áll jó kapcsolatot kialakítani Romániával. Mensdorff ehhez annyit fűzött hozzá, hogy Bukovina más eset, mint Erdély, és reméli, nem lesz olyan javaslat, amely Magyarország területének bármilyen megosztására irányul.[93]

A leginkább problematikus Olaszország ügye volt. Mensdorff feltette a kérdést: vajon miként képzelik el a britek a nemzeti elv érvényesítését olyan ígéretekkel, amelyek szlávok-lakta területeket adnának az olaszoknak Dalmáciában? Emlékeztetett arra is, hogy Trieszt sohasem tartozott Olaszországhoz. Ha Dalmáciával együtt az olaszoknak adnák e kikötővárost, az ráadásul a tengeri kapcsolattól is megfosztaná a Monarchiát – mutatott rá. Smuts – saját bevallása szerint – nem ismerte a részleteket, ezért nem kívánt erről sem érdemi vitába bocsátkozni, azt viszont határozottan állította, hogy Trentinót mindenképp az olasz államhoz kell csatolni. Partnere válaszában arra utalt, hogy az olaszok „árulása" után nem sok hajlandóság maradt az engedményekre, amit Smuts azzal a megjegyzéssel viszonzott, hogy Olaszország viszont nem csábult volna el az árulásra, ha Ausztria nem tartana a kezében olyan területet, amely nem illeti meg. A jelentés e fontos részét Smuts ezzel együtt azzal az optimista – az elhangzottak fényében nem igazán megalapozott – megjegyzéssel zárja, hogy megítélése szerinte Ausztria kész lenne valamilyen kompromisszumos megoldásra, még ha Mensdorff ezt *expressis verbis* nem is mondta ki.[94] Sőt, nem csak az olasz ügyek kapcsán, hanem a tárgyalás egésze alapján Smutsban az a benyomás alakult ki, hogy Ausztria „engedékeny hangulatban" („*in an accomodating mood*") volt.[95]

Visszatekintve nem igazán érthető, hogy mire is alapozta Smuts ezt az optimista értékelést, hiszen a kulcskérdésekben Mensdorff nem tett ígéretet engedményekre. A Monarchia vezetése ugyanis ekkor már nem a különbékében gondolkodott – e sorok szerzője szerint ezzel a háborús évek talán legígéretesebb pillanatát mulasztva el.

[92] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1484. („When, however, I came to Roumania he became somewhat excited and said that Roumania was finished and that they would do nothing for that treacherous State , and Hungary would refuse to surrender an inch of territory…")

[93] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1484. („he hoped no proposals would be made which meant any partition of Hungarian territory")

[94] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1485.

[95] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1485. Ahogy említettük, a következő napon, még egy – előre nem tervezett – találkozóra került sor. Ezen Mensdorff ismét elmondta, országa mindent megtesz, hogy a németeket rábeszélje a háború befejezésére, a háború után pedig számítanak a britekkel való együttműködésre. Smuts pedig ismét rámutatott, a Monarchián múlik, kihasználja-e a háborús események által kínált történelmi lehetőséget. Ha igen, számíthat Nagy-Britanniára ebben.

Valószínűleg joggal jegyzi meg Zeman: Bécs részéről a különbékét komolyan csak a Sixtus-tárgyalások alatt mérlegelték, és akkor is csak a császár, nem pedig külügyminisztere.[96] A tapasztalt Mensdorff, akinek persze Czernin szigorúan megkötötte a kezét, maga is érzékelte a tét nagyságát, és az esti tárgyaláson azt fejtegette, éles szemről téve tanúbizonyságot, hogy a háború folytatódása egész Európát maga alá fogja temetni, és az Egyesült Államokat teszi világhatalommá.[97] Mensdorff állásfoglalásából Lloyd George is leszűrte azt a következtetést, hogy „az adott időpontban" a különbéke a Monarchiával „nem jöhetett szóba".[98] Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a Smuts-beszámolóhoz fűzött megjegyzésében kiemelte: 1917 decemberében „nem terveztük az Osztrák Birodalom teljes felosztását, hanem arra gondoltunk, hogy annak keretén belül szabad, autonóm és gyakorlatilag független államokat állítunk fel a Brit Birodalom mintájára."[99]

Indokoltnak és célszerűnek tartotta viszont Mensdorffnak azt a javaslatát, hogy az antant jelölje meg pontosan a hadicéljait és békefeltételeit. (A diplomata azt mondta Smutsnak, hogy amennyiben ezek „józanok" [reasonable], akkor el fogják fogadni őket.)[100] Ez indította őt arra, hogy 1918 január 5-én, a szakszervezetek kongresszusán egy nagy ívű beszédben foglalja össze Nagy-Britannia katonai és politikai céljait. A jelentős nemzetközi visszhangot keltő beszédet – fontosságára tekintettel – a memoár mellékletként teljes egészében közli, s az Osztrák-Magyar Monarchiára nézve a következő megállapítást olvashatjuk benne. „Wilson elnökkel egyetértve Ausztria–Magyarország feldarabolása nem tartozik háborús céljaink közé…"[101]

E kijelentés nagy felzúdulást keltett a Monarchia ellenségeinek körében, még azzal együtt is, hogy Lloyd George rögtön hozzátette: ha a birodalom nemzetiségei nem kapják meg „az igazi demokratikus elvekre épülő valódi önkormányzatot" („genuine self-government on true democratic principles"), akkor „nem lehetséges kiiktatni Európa ezen részéből a nyugtalanságnak azon forrásait, amelyek oly régóta fenyegették az általános békét."[102] Ez az állásfoglalás kétségtelenül más prioritást tükrözött, mint amelyet az antant Wilson elnöknek küldött levele tartalmazott a szlávok és mások „felszabadításáról', ráadásul konkrét garanciákat sem adott a birodalomból kiválni szándékozó nemzeteknek – ezért háborította fel a *New Europe*-kör híveit és a mögöttük álló emigráns politikusokat.[103] Korábban is vallott felfogásával összhangban tehát Lloyd George síkra szállt a Monarchia demokratizálása és

[96] ZEMAN 1971: 160.

[97] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1485.

[98] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1489. („At that date the negotiation of a separate peace with Austria was out of the question.")

[99] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1489 („It will be observed that at that date we did not contemplate a complete break-up of the Austrian Empire, but rather that within its bounds there should be a number of free autonomous and practically independent States on the model of the British Empire".)

[100] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1490.

[101] Lloyd George: *The Peace Declaration*. Appendix II. In: LLOYD GEORGE 1936–1938: 1514. („the break-up of Austria-Hungary is no part of our war aims".)

[102] LLOYD GEORGE 1936–1938: 1514.

[103] Részletesebben lásd ZEMAN, Zbynek A.B.: *The Break-Up of the Habsburg Empire, 1914–1918.* London, Oxford University Press, 1961: 179–190.

föderalizálása mellett – de semmiképp sem kívánta letörölni a kontinens politikai térképéről.[104]

E beszéd után Bécs jelezte, hogy ismét felújítaná a tárgyalásokat Londonnal: Sir Horace Rumbold berni képviselőtől a brit kormányfő azt az információt kapta, hogy maga Czernin szeretne vele találkozni Svájcban. Lloyd George úgy vélte, egy ilyen találkozót nehéz lenne diszkrét keretek között lebonyolítani, ezért nem találta jó ötletnek, de továbbra is azon az álláspontón volt, hogy a kezdeményezést nem szabad visszautasítani. Így született az a döntés, hogy ismét Jan Smuts és az őt decemberben Genfbe kísérő, szintén a kormányfő bizalmas emberének számító Philip Kerr utazzon Svájcba.[105] A kormányzaton belüli ellentéteket jól ismerő Fest találó megfogalmazásában Lloyd George-nak a tárgyalások újraindítását érintő döntése „a kabinet győzelme volt a külügyminisztérium felett".[106]

Smuts és Kerr végül március 6-án utazott a semleges országba – az időbeli késedelem nem kis részben a Monarchiával való megegyezésben nem érdekelt Foreign Office időhúzásának tudható be. A tárgyalásokat azonban március 14-én már fel is függesztették, miután nyilvánvalóvá vált, hogy míg a brit fél konkrét, a határok kérdését és a leszerelést is rendező megállapodás kidolgozására törekedett, a Czernin által megbízott Aleksander Skrzynski báró gyakorlatilag semmire sem kapott felhatalmazást. Smuts és Kerr egyaránt azt a – logikus – következtetést vonta le, hogy a tárgyalások indítványozása és tényleges megkezdése közötti időszakban a német háborús propaganda által erősen befolyásolt bécsi vezetés álláspontja ismét alapvetően módosult. Czernin a régóta tervezett – és 1918. március 21-én meginduló – utolsó nagy német nyugati offenzíva sikerében reménykedett, ezért már nem kívánt érdemi engedményeket tenni és március 27-én egy gyakorlatilag elutasító jegyzéket küldött a briteknek.[107]

Mi több, április 2-án Czernin – felettébb könnyelműen – azzal büszkélkedett a bécsi városházán, hogy a franciák szeretnének béketárgyalásokat kérni. Erre a felmérgesedett George Clemenceau bosszúból nyilvánosságra hozta Károly március 24-én írott, különbékét kezdeményező levelét.[108] A bombaként robbanó hír kiszolgáltatott

[104] A megelőző napon, a január 4-i kormányülésen pedig *expressis verbis* kijelentette Lloyd George: „Kívánatosnak tekintjük egy erős Ausztria létezését.". Idézi ARDAY 2009: 18.

[105] Jegyezzük meg, hogy ez az állítás a *War Memoirs*-ra támaszkodik; Fest kizárólag csak Kerr kiküldéséről ír. LLOYD GEORGE 1936–1938: 1500–1501.; FEST 1978: 202.

[106] FEST 1978: 202. Lloyd George döntéséhez természetesen hozzájárult a Központi Hatalmaknak a forradalmi orosz vezetéssel folytatott breszt-litovszki béketárgyalása is.

[107] Jelentésében Kerr fölveti, hogy Czernin esetleg azért (is) zárkózott el a britekkel való tárgyalástól, mert – egyes értesülések utaltak erre – inkább az Egyesült Államokkal kívánt tárgyalni, azt ugyanis nem kötötték az Olaszországnak tett antant-ígéretek. LLOYD GEORGE 1936–1938: 1502.

[108] Czernin eljárása „iszonyú baklövésnek bizonyul" – írta 1918. április 13-i naplóbejegyzésében Burián, aki „bennfentessége" ellenére maga sem tudott semmit a különbéke-akcióról. Lásd *Báró Burián István naplói.* 1999: 223. Clemenceau tette persze így is példátlannak és drasztikusnak nevezhető. A titkos tárgyalások nyilvánosságra hozatalát Smuts is maximálisan kárhoztatta: HANCOCK 1966: 651.

helyzetbe hozta az Osztrák-Magyar Monarchiát, Károllyal Canossát járatott Vilmos császár előtt és véget vetett a titkos tárgyalásoknak.[109]

Lloyd George megegyezési kísérlete, amely segítséget ígért a Monarchia megőrzéséhez, teljes kudarcot vallott, „helyzetbe hozta" a *New Europe*-kört, s ezzel meg is pecsételte a többre érdemes dunai birodalom sorsát. Amellyel kapcsolatban jogosan jegyezte meg Lloyd George munkatársa, L. S. Amery a második világháború után készített önéletrajzában: „Visszatekintve mindarra, ami Közép-Európa szétdarabolásából és 'balkanizációjából' fakadt, így arra a csábításra, hogy Németország erőszakkal is helyreállítsa egykori befolyását, és arra, hogy Közép-Európa rabságba esett a Vasfüggöny mögött, az ember eltűnődik azon, vajon az első világháborúban felmerült kérdéseknek egy korlátozottabb rendezése (*„a more limited settlement*") nem eredményezett-e volna nagyobb stabilitást Európa és a világ számára."[110]

George F. Kennan az első világháborút a XX. század „őskatasztrófájának" („*the* great seminal catastrophe of this century") nevezte.[111] Megállapítása különösen áll a mi szűkebb politikai térségünk, Közép-Európa történetére.

Forrás-és irodalomjegyzék

1. Kiadott források

AMERY, Stennet L.: *My Political Life. War and Peace, 1914–1929.* Vol. II. London, Hutchinson, 1953.

Báró Burián István naplói, 1907–1922. Budapest, A Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárának Forráskiadvány Sorozata, 1. (sorozatszerkesztő: HORVÁTH Erzsébet – TENKE Sándor), 1999.

CZERNIN, Ottokar: *Im Weltkriege.* Zweite Auflage. Berlin und Wien, Ullstein, 1919.

HANCOCK, William K. – POEL, J. van der (eds): *Selections from the Smuts Papers.* Vol. III. Cambridge, Cambridge University Press, 1966.

LLOYD GEORGE, David: *War Memoirs.* I-II. London, Odhams Press, 1936–1938.

MANTEYER, Georges de: *Austria's Peace Offer, 1916-1917.* (With an Introductory Letter By Prince Sixte de Bourbon, authorized translation from the French). London, Constable, 1921.

2. Szakirodalom

ARDAY Lajos: *Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában, 1918–1919.* Budapest, General Press, 2009.

BROOK-SHEPHARD, Gordon: *The Last Habsburg.* London, Weidenfeld and Nicolson, 1968.

[109] ROMSICS 1996: 284.

[110] AMERY 1953: 105.

[111] KENNAN, George F.: *The Decline of Bismarck's European Order. Franco-Russian Relations 1875–1890.* Princeton University Press, 1979. Introduction. 3.

CALDER, Kenneth: *Britain and the Origins of the New Europe.* Cambridge, Cambridge University Press, 1976.

EGEDY Gergely: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe.* 2. kiadás. Budapest, HVGORAC, 2011.

FEJTŐ Ferenc: Rekviem *egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása.* Ford. Jászay Gabriella és Körmendy Marianna. Budapest, Minerva-Atlantisz, 1990.

FEST, Wilfried: *Peace or Partition. The Habsburg Monarchy and British Policy.* London, George Prior, 1978.

GALÁNTAI József: *Az I. világháború*. Budapest, Korona Kiadó, 2000.

GEYSER, Ockert: *Jan Smuts and his International Contemporaries.* Johannesburg–London, Covos Day Books, 2001.

HANAK, Harry: *Great Britain and Austria-Hungary During the First World War. (A Study in the Formation of Public Opinion).* London, Oxford University Press, 1962.

HORVÁTH Jenő: *Olaszország semlegessége a Nagy Háború első kilenc hónapjában*. In: NÉMETH István (szerk.): *Az első világháború, 1914–1918. Tanulmányok és dokumentumok.* Budapest, L'Harmattan, 2014.

HORVÁTH Jenő – PRITZ Pál (szerk.): *Emlékirat és történelem.* Budapest, Magyar Történelmi Társulat - Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2012.

JESZENSZKY Géza: *Az elveszett presztízs*. Budapest, Magyar Szemle Könyvek, 1994.

JESZENSZKY Géza: *A történelmi Magyarország egyik sírásója, H. W. Steed.* In: HORVÁTH Jenő – PRITZ Pál (szerk.): *Emlékirat és történelem.*

KENNAN, George F.: The *Decline of Bismarck's European Order. Franco-Russian Relations 1875–1890.* Princeton University Press, 1979.

MACMILLAN, Margaret: *Béketeremtők.* Ford. Barna Judit. Budapest, GABO, 2005.

MAGYARICS Tamás: *Nagy-Britannia Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig.* Grotius, http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=RHIXRV, 2007.

MORGAN, Kenneth O.: *Lloyd George.* London, Weidenfeld and Nicolson, 1974.

ORMOS Mária – MAJOROS István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren.* Budapest, Osiris, 1998.

PRIBRAM, Alfred F.: *Austria-Hungary and Great Britain, 1908-1914.* London, Oxford University Press,1951.

PRITZ Pál: *Bevezető*. In: HORVÁTH Jenő – PRITZ Pál (szerk.): *Emlékirat és történelem.*

ROMSICS Ignác: *A brit külpolitika és a „magyar kérdés", 1914–1946.* Századok, 1996/2.

ROTHWELL, Victor H.: *British War Aims and Peace Diplomacy, 1914-1918.* Oxford, Clarendon Press, 1971.

TAYLOR, A.J.P.: *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918.* Oxford, Clarendon Press, 1954.

TÓTH Péter András: *Kelet vagy Nyugat? David Lloyd George haditervei és hadicéljai az I. világháború idején.* In: HÁDA Béla – LIGETI Dávid – MAJOROS István – MARUZSA Zoltán – MERÉNYI Krisztina (szerk): *Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves.* Budapest: ELTE Új-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2010.

ZEMAN, Z.A.B.: *The Break-Up of the Habsburg Empire, 1914-1918.* London, Oxford University Press, 1961.

ZEMAN, Z.A.B.: *A Diplomatic History of the First World War.* London, Weidenfeld and Nicolson, 1971.